

ارزیابی و مقایسه دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران نسبت به اجرای سیستم‌های چرای در طرح‌های مرتعداری استان سمنان

آناهیتا رشتیان^{۱*} و علی‌اکبر کریمیان^۲

تاریخ دریافت: ۸۹/۲/۳۱ - تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۲/۵

چکیده

تحقیق حاضر با هدف ارزیابی و مقایسه دیدگاه کارشناسان ناظر و بهره‌برداران نسبت به سیستم‌های چرای طراحی شده در طرح‌های مرتعداری به شیوه پیمایشی، طراحی و در سال ۱۳۸۸ در استان سمنان اجرا شده است. کلیه کارشناسان شاغل در ادارات منابع طبیعی در سطح استان سمنان و همچنین بهره‌برداران از مراتع انتخاب شده، جمعیت مورد بررسی در این پژوهش را تشکیل دادند. با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده با تخصیص نسبی و به‌کارگیری فرمول کوکران حجم نمونه در این تحقیق، طرح مرتعداری است که شامل ۳۰ طرح است که با توجه به وزن هر طبقه که شهرستان‌های تابعه استان سمنان هستند تعداد نمونه مناسب به هر شهرستان اختصاص داده شد. داده‌های آماری با کمک پرسش‌نامه و بازدهی‌های میدانی جمع‌آوری شد. یافته‌های توصیفی نشان داد که امتیاز کل حاصل از ارزیابی سیستم‌های چرای ۲/۸ از ۵ است که بر اساس مقیاس لیکرت بیانگر این است که پروژه سیستم‌های چرای در طرح‌های مرتعداری استان سمنان از وضعیت متوسطی برخوردار است. یافته‌های استنباطی نشان داد که بین دیدگاه کارشناس ناظر با دیدگاه بهره‌بردار در ارتباط با اجرای سیستم‌های چرای اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($P < 0/01$). ضریب همبستگی بین عوامل مؤثر در سیستم‌های چرای با دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران نشان داد که بین دیدگاه آنها با عوامل مورد بررسی اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($P < 0/05$).

واژه‌های کلیدی: ارزیابی، کارشناسان، بهره‌برداران، سیستم‌های چرای، طرح مرتعداری، استان سمنان.

۱- استادیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه یزد

* نویسنده مسئول: arashtian@yazduni.ac.ir

۲- استادیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه یزد

Archive of SID

مقدمه

و اعمال نظر مجریان در طرح و تطابق برنامه‌ها با واقعیت‌های عرصه دانسته است (۲، ۵). جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی مردم و دانش بومی آنها از مهم‌ترین مسائلی هستند که به نظر می‌رسد لازم است در تهیه طرح‌های مرتعداری به آنها توجه کافی شود (۱). هانتسینگر و هاپکینسون^۱ (۱۹۹۶) معتقدند در بهره‌برداری و مدیریت مراتع باید هم به ویژگی‌های بوم‌شناسی و هم به مسائل اجتماعی مراتع توجه شود. لی نام و اسمیت^۲ (۲۰۰۳) مسائل انسانی را مهم‌تر از مسائل بوم‌شناسی در بهره‌برداری و مدیریت مرتع بر می‌شمارند. ناتان^۳ (۲۰۰۴) معتقد است استفاده و مدیریت مراتع شامل مدیریت هر دو بُعد بوم‌شناسی و اجتماعی است و تلفیق این دو بُعد حفاظت و بهره‌برداری پایدار از منابع را تضمین می‌کند. سیستم‌های چرای مناسب قوی‌ترین ابزار مدیریت دام و مرتع هستند (۲۲). در این بین عوامل متعددی از قبیل: پستی و بلندی، اقلیم، خاک و نوع پوشش گیاهی در انتخاب سیستم چرای مناسب برای هر مرتع بسیار مؤثر است (۷). بنابراین هر نوع سیستم چرای در همه جا عمل نمی‌کند، سیستم چرای باید هماهنگی کامل با وضعیت هر مرتع داشته باشد. لاین کپوک و بایرکنفلد^۴ (۱۹۹۹) در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که سیستم‌های چرای که از پیچیدگی کمتری برخوردارند به وضوح بر افزایش تولیدات دامی مؤثر بوده و اثر بخشی بیشتری دارند. وان پولن و لاسی^۵ (۱۹۸۱) نتیجه گرفتند که اثر تراکم دام در مراتع نواحی خشک و نیمه‌خشک بسیار با اهمیت‌تر از نوع سیستم چرا است. سندگل (۲۰۰۵) بیان کرد رفتار چرای دام در طول فصل چرا به شدت تحت تأثیر کمیت و کیفیت علوفه موجود در مرتع قرار می‌گیرد در مواقعی که علوفه کافی نیست، سیستم چرای مداوم و در مواقعی که علوفه کافی است، سیستم تناوبی مناسب است. برخی از محققین معتقدند که چوپانان به‌طور سنتی تفاوت انواع خاک و گونه‌های گیاهی غالب در مناطق تحت‌چرا را تشخیص می‌دهند لزلین‌رو الگوی چرا را طوری ترتیب می‌دهند که دام‌ها در فصول سرد و بارانی مراتع نزدیک و در فصول

طرح‌های مرتعداری یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری از مراتع در ایران است (۹)، که در تهیه آنها به ویژگی‌های بوم‌شناسی منطقه از یک سو و به مسائل اجتماعی بهره‌برداران از سوی دیگر اهمیت داده می‌شود. یکی از برنامه‌هایی که شاید در تمامی طرح‌های مرتعداری پیش‌بینی می‌شود، برنامه سیستم‌های چرای است. مروری بر کتابچه طرح‌های مرتعداری تهیه‌شده در ادارات کل منابع طبیعی حاکی از این واقعیت است که در اکثر طرح‌ها، سیستم چرای (متناوب استراحتی) پیشنهاد شده است. در این راستا مرتع را به چند بخش تقسیم و بخشی از آن را به استراحت اختصاص داده و مابقی را به‌طور متناوب (هفتگی، ماهانه یا هر دوره زمانی معین دیگر) به چرا اختصاص می‌دهند (۱۷). متخصصان بر این عقیده‌اند که بررسی‌ها و مطالعات صحرائی که برای طراحی این سیستم‌ها صورت می‌گیرد، باید در حد مناسب و معقولی باشد (۳)، در تقسیم مرتع به قطعات مختلف باید به تعداد گله، سطوح متفاوت قطعات و مقدار تولید آنها (۲۴)، ویژگی‌های بوم‌شناسی منطقه از نظر آفتابگیر یا سایه‌گیر بودن و پستی و بلندی (۸)، و از همه مهم‌تر به عوامل انسانی و رویکردهای بهره‌برداران در هدایت گله (۱۹، ۱۵) توجه خاصی شود. به گزارش دفتر فنی مرتع (۲۰۰۳) در طی یک دوره ۳۰ ساله در مراتع کشور ۸۵۱۹ فقره طرح مرتعداری به مساحت ۲۰۵۲۴۸۱۶/۵ هکتار تهیه شده است که از این مساحت ۶۴۷۷ فقره (۷۶ درصد) به مساحت ۴۸۴۸۱۶۶۵۵۰۶۲ هکتار طرح‌های تصویب شده، تعداد ۴۸۴۸ فقره به مساحت ۱۲۴۲۶۳۰۷ هکتار طرح‌های واگذار شده و ۴۷۳۸ فقره به مساحت ۱۱۷۶۳۱۷۸ هکتار را طرح‌های در دست اجرا تشکیل می‌دهند. این آمار بیانگر شکاف عمیق و فاصله به نسبت زیاد بین سطوح طرح‌های تهیه‌شده با سطوح طرح‌های مرتعداری در دست اجرا است. این در حالی است که از بین طرح‌های در دست اجرا نیز تعداد زیادی متوقف شده است. ارزیابی انجام شده توسط دفتر فنی مرتع، برخی از علل عدم اجرا و نیز توقف در اجرای طرح‌های مرتعداری در کشور را عدم

1- Huntsinger & Hopkinson

2- Lynam & Smith

3- Nathan

4- Layne Coppock and Birkenfeld

5- Van Pollen and Lacey

Archive of SID

این استان واقع شده است و ناحیه بسیار خشک که در بخش‌های جنوبی این استان و شمال دشت کویر مشاهده می‌شود. از نظر تعداد دام این استان دارای ۲/۷۳ میلیون واحد دامی و با تراکم ۰/۳ واحد دامی در هکتار است (۱۸). استان سمنان به دلیل شرایط جغرافیایی خاص و مساحت زیاد دارای پوشش گیاهی متنوع و متفاوتی است که از رویشگاه‌های جنگلی در شمال تا کویرهای بدون پوشش گیاهی در جنوب متغیر است. از کل مساحت ۹/۸ میلیون هکتاری استان، ۸/۸۷ میلیون هکتار جزء منابع ملی است که از این مساحت ۴/۳ میلیون هکتار آن را مراتع، ۲۲۵ هزار هکتار را جنگل و ۳/۱۵ میلیون هکتار را بیابان و کویر تشکیل داده است (۱۸). در جدول (۱) سطوح مراتع استان به تفکیک ارائه شده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر در سال ۱۳۸۷ طراحی و در سال ۱۳۸۸ در سطح استان سمنان به اجرا در آمده است. کلیه کارشناسان شاغل در ادارات منابع طبیعی در سطح استان سمنان و همچنین بهره‌برداران از مراتع منتخب، جمعیت مورد بررسی در این پژوهش را تشکیل دادند. نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی با تخصیص نسبتی (۱۲) انجام شد. با استفاده از فرمول کوکران^۳ تعداد نمونه مورد نیاز ۲۵ طرح مرتعداری تعیین شد که برای بالا بردن دقت و در نظر گرفتن قضیه حد مرکزی ۳۰ طرح برای نمونه‌گیری در نظر گرفته شد (جدول ۲) و با توجه به تعداد طرح‌های مرتعداری اجرا شده در مراتع قشلاقی هر شهرستان، برای شاهرود ۱۲ طرح، برای سمنان ۷، برای دامغان ۶ و برای گرمسار ۵ طرح تعیین شد. مقایسه‌ها بر اساس آزمون تی استیودنت و من ویتنی انجام شد.

خشک مراتع دورتر را چرا نمایند (۱۱، ۴). اومبرگر^۱ (۲۰۰۱) معتقد است نوع دام (گوسفند، بز، گاو و غیره)، مرحله رشد (نگهداری، آبستنی، شیردهی) و وزن بدن تعیین‌کننده کمیت و کیفیت علوفه مورد نیاز دام است که باید در استراتژی‌های مدیریت از نظر زمان و مکان چرا مورد توجه قرار گیرد. خلیقی و قاسمی (۲۰۰۱) پیشنهاد کردند که به تجربه و دانش بومی دامداران برای تعیین زمان ورود و خروج دام از مرتع توجه شود به نحوی که دولت و کارگزاران فقط نقش نظارتی و هدایتی داشته باشند و اینکه در چنین پروژه‌هایی حمایت‌های دولتی می‌تواند ضامن اجرای هر چه بهتر آنها باشد همچنانکه کوئین^۲ و همکاران (۲۰۰۷) اظهار داشتند، ضروری است که بخش دولتی از اجرای طرح‌ها و پروژه‌های مرتبط با منابع طبیعی پشتیبانی کند. از این رو با توجه به منابع ذکر شده به نظر می‌رسد بررسی و ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های مرتعداری (مانند سیستم‌های چرای) در سطوح مختلف امری ضروری است و نتیجه حاصل می‌تواند نقاط قوت و ضعف آنها را برای بهبود وضع موجود برجسته ساخته و معرفی کند. هدف از اجرای این تحقیق ارزیابی دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان نسبت به اجرای سیستم‌های چرای دام و تعیین عوامل مختلف مؤثر در مطالعات، طراحی و اجرای سیستم است.

مواد و روش‌ها

موقعیت منطقه مورد مطالعه

استان سمنان با مساحتی بالغ بر ۹/۸ میلیون هکتار بین مختصات جغرافیایی ۴۸' ۵۱° الی ۳' ۵۷° طول شرقی و ۱۴' ۳۴° الی ۱۹' ۳۷° عرض شمالی واقع شده است. این منطقه از شمال به استان مازندران و گلستان، از شرق به استان خراسان، از جنوب به استان اصفهان و یزد و از غرب به استان تهران محدود شده است. دارای سه ناحیه آب و هوایی است که شامل: ناحیه کوهستانی که در شمال استان و در دامنه‌های جنوبی البرز مرکزی واقع شده است، ناحیه خشک که در قسمت‌های مرکزی

جدول ۱- سطوح مراتع استان به تفکیک شهرستان

ردیف	نام شهرستان	سطح مراتع (هکتار)	نسبت مساحت (درصد)
۱	شاهرود	۲۶۴۱۸۴۳	۶۱/۳
۲	سمنان	۷۰۳۶۱۳	۱۶/۳
۳	دامغان	۵۴۰۲۴۴	۱۲/۵
۴	گرمسار	۴۲۷۷۵۳	۹/۹
۵	کل	۴۳۱۳۴۵۳	۱۰۰

ماخذ: اداره کل منابع طبیعی استان سمنان

جمع‌آوری اطلاعات

در پژوهش حاضر به‌منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از پرسش‌نامه‌ای که شامل پرسش‌های چند گزینه‌ای و همچنین فرم‌های مصاحبه استفاده شد. دو ویژگی اساسی که باید در استفاده از پرسش‌نامه مورد توجه قرار گیرد، اعتبار^۱ (روایی) و قابلیت اعتماد^۲ (پایایی) است.

در تأمین روایی پرسش‌نامه سعی شد با پوشش کامل متغیرهای اصلی هر عامل سؤالات طرح شوند. سپس سؤالات در اختیار تعدادی از اعضای هیئت علمی متخصص در رشته (سه نفر)، متخصصان بخش اجرا (دو نفر) و حتی متخصصین در تحقیقات علوم اجتماعی (یک نفر) و ادبیات (یک نفر) قرار داده شد و برآیند نقطه نظرات آنها در پرسش‌نامه آورده شد. به این ترتیب پرسش‌نامه‌های تهیه شده تکمیل و آماده شد.

برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد اندازه‌گیری از آلفای کرونباخ^۳ استفاده شد (۶). در این رابطه ۳۰ پرسش‌نامه بین کارشناسان اداره کل منابع طبیعی استان گلستان (خارج از منطقه مورد مطالعه) توزیع شد که پس از سه هفته تعداد ۲۵ پرسش‌نامه جمع‌آوری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS آلفای کرونباخ در مورد سؤالات تطابق با نیازهای انسانی ۸۲ درصد، متغیر مشارکت بهره‌برداران ۷۶ درصد و متغیر محتوای طرح تهیه شده ۸۰ درصد به‌دست آمده است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

با توجه به نوع تحقیق، اهداف و فرضیات، برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش‌های آمار توصیفی و

استنباطی و برای تبدیل داده‌های کیفی به کمی و بالعکس از مقیاس لیکرت استفاده شد (۱۰).

نتایج

ارزیابی کارشناسان ناظر و بهره‌برداران از پروژه سیستم‌های چرایی و امتیاز حاصل از دیدگاه‌های پاسخگویان نسبت به پروژه سیستم‌های چرایی برای هر یک از مراتع، در جدول (۳) آمده است. براساس داده‌های جدول، امتیاز کل طرح‌های مورد بررسی، ۲/۸ است که بیانگر وضعیت متوسط این پروژه در طرح‌های مرتعداری منتخب استان سمنان است. در همین راستا کارشناسان ناظر، وضعیت پروژه را با امتیاز ۳/۳ (بر اساس طیف لیکرت) متوسط ارزیابی کرده‌اند که با توجه به مقدار سطح معنی‌داری آزمون دو جمله‌ای که معادل ۰/۰۴۳ و کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین از حد متوسط اختلاف معنی‌دار دارد یعنی در زمینه ۷۰ درصد از طرح‌ها کارشناسان ناظر، سیستم‌های چرایی را مناسب ارزیابی و در حالی که بهره‌برداران با امتیاز ۲/۳ وضعیت سیستم‌های چرایی در استان سمنان را به‌نسبت ضعیف ارزیابی کرده‌اند. مقدار سطح معنی‌داری آزمون دو جمله‌ای در زمینه بهره‌برداران معادل ۰/۰۰ است که کمتر از ۰/۰۱ است، از این‌رو از حد متوسط اختلاف معنی‌دار دارد. در این رابطه ۱۰۰ درصد بهره‌برداران سیستم‌های چرایی را ضعیف‌تر از متوسط ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۲- تعیین حجم نمونه مورد نیاز بر اساس روش کوکران

ردیف	طبقات	تعداد در هر طبقه	وزن هر طبقه	تعداد نمونه به روش بهین	تعداد نمونه به روش نسبی	تعداد نمونه گرفته شده
۱	شاهرود	۲۰	۰/۴۰	۱۰/۲	۱۰	۱۲
۲	سمنان	۱۴	۰/۲۸	۵/۷	۷	۷
۳	دامغان	۸	۰/۱۶	۴/۱	۴	۶
۴	گرمسار	۸	۰/۱۶	۴/۶	۴	۵
۵	کل	۵۰	۱/۰۰	۲۴/۵	۲۵	۳۰

جدول ۳- امتیاز رتبه‌ای حاصل از ارزیابی پاسخگویان نسبت به کل پروژه سیستم‌های چرای در طرح‌های مرتعداری (هر عدد، از ۳۹

تا ۱۱۷ گویه حاصل شده است)

ردیف	نام مرتع	کارشناس ناظر	بهره‌بردار	امتیاز نهایی
۱	انجیجه	۳/۰۴	۱/۹۵	۲/۴۹
۲	چاه باقر	۳/۳۷	۲/۶۳	۳/۰
۳	چاه میانه	۳/۶۷	۲/۰۹	۲/۸۸
۴	دولو	۲/۷	۱/۷	۲/۲۰
۵	چشمه جنیرد	۳/۶	۲/۵۶	۳/۰۸
۶	کلاته رضا قلی	۳/۱	۲/۶	۲/۸۵
۷	تلو	۳/۸۳	۲/۵۹	۳/۲۱
۸	چاه غلامرضا	۳/۸۵	۲/۷	۳/۲۷
۹	چشمه حرب	۳/۱۵	۲/۱۸	۲/۶۶
۱۰	گهکال	۳/۸	۱/۵	۲/۶۵
۱۱	عاشق پشته	۳/۲	۲/۵۲	۲/۸۶
۱۲	چاه قندی	۳/۴۵	۲/۰	۲/۷۲
۱۳	پنجکوه قوشه	۲/۹۴	۲/۳	۲/۶۲
۱۴	جهان آباد	۲/۷۴	۲/۲۸	۲/۵۱
۱۵	خورس	۳/۰	۲/۲	۲/۶۰
۱۶	تیر کوه	۳/۲۹	۲/۶۶	۲/۹۷
۱۷	چاه پلنگ	۲/۷۴	۱/۶۲	۲/۱۸
۱۸	کلسرو	۲/۷	۲/۰	۲/۳۵
۱۹	انجیلاب	۳/۴	۱/۷	۲/۵۵
۲۰	تیرا	۳/۸	۲/۱	۲/۹۵
۲۱	هفت خوان	۴/۰	۱/۸	۲/۹۰
۲۲	تخت رستم	۳/۸	۲/۶	۳/۲۰
۲۳	سنگلاخسر	۳/۵۵	۲/۹۳	۲/۲۴
۲۴	آبندر	۳/۳	۲/۰	۲/۶۵
۲۵	ونکان	۴/۱۷	۲/۷۸	۳/۴۷
۲۶	چاه قلقل غربی	۳/۰	۲/۲	۲/۶۱
۲۷	سوداغلان	۳/۰	۲/۳	۲/۶۸
۲۸	کهنک	۳/۱	۲/۵۵	۲/۸۲
۲۹	نورالدین آباد شرقی	۳/۷	۲/۹	۳/۳۰
۳۰	کهن تل	۲/۷	۲/۰	۲/۳۵
	امتیاز نهایی	۳/۳	۲/۳	۲/۸

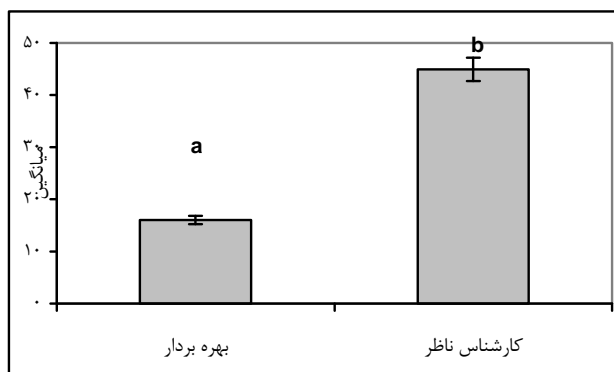
مقیاس لیکرت: خیلی خوب: ۴/۲-۵ خوب: ۳/۴-۴/۲ متوسط: ۲/۶-۳/۴ ضعیف: ۱/۸-۲/۶ خیلی ضعیف: ۱/۸-۱

آزمون تی- استیودنت مستقل، حاکی از آن است که تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه کارشناسان ناظر و بهره‌برداران در مورد سیستم‌های چرای در سطح احتمال

یافته‌های استنباطی الف- ارزیابی دیدگاه‌های پاسخگویان نسبت به پروژه

بهره‌برداران را نشان می‌دهد (شکل ۱).

یک درصد وجود دارد ($P < 0/01$). نتایج حاصل از آزمون من ویتنی اختلاف آماری بین دیدگاه کارشناسان ناظر و

شکل ۱- مقایسه دیدگاه کارشناسان ناظر و بهره‌برداران نسبت به سیستم‌های چرایی در طرح‌های مرتعداری استان سمنان

تطابق با محیط انسانی در سطح یک درصد و حمایت پروژه در سطح پنج درصد همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد ولی بین عوامل هدایت پروژه، نظارت پروژه و مشارکت بهره‌برداران در اجرای سیستم‌های چرایی با دیدگاه کارشناسان نسبت به سیستم‌های چرایی همبستگی معنی‌داری وجود ندارد.

ب- رابطه بین دیدگاه کارشناسان نسبت به سیستم‌های چرایی و عوامل مورد بررسی ضریب همبستگی بین عوامل مورد بررسی با دیدگاه کارشناسان نسبت به سیستم‌های چرایی در جدول (۵) آمده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود بین شرح خدمات، تهیه‌کنندگان طرح، فرایند مطالعه، هماهنگی با بهره‌بردار، محتوای طرح، تطابق با محیط طبیعی و

جدول ۵- ضرایب همبستگی بین عوامل مختلف مؤثر در پروژه سیستم‌های چرایی و دیدگاه کارشناسان

ردیف	متغیرهای مستقل	مقیاس	متغیر وابسته	مقیاس	نوع آزمون	ضریب	Sig.
۱	شرح خدمات	رتبه‌ای	دیدگاه نسبت به سیستم‌های چرایی	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۴۱۹	۰/۰۰۰**
۲	تهیه کنندگان	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۶۳۵	۰/۰۰۰**
۳	فرایند مطالعه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۴۹۳	۰/۰۰۰**
۴	هماهنگی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۷۸۸	۰/۰۰۰**
۵	محتوای طرح تهیه‌شده	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۷۴۳	۰/۰۰۰**
۶	تطابق با محیط طبیعی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۷۵۷	۰/۰۰۰**
۷	تطابق با محیط انسانی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۷۱۲	۰/۰۰۰**
۸	هدایت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۳۲۷	۰/۰۶۸
۹	حمایت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۴۴۴	۰/۰۱۴*
۱۰	نظارت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۳۵۸	۰/۰۵۲
۱۱	مشارکت	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۳۲۲	۰/۰۵۲

** و *: به ترتیب معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ و ۰/۰۵ را نشان می‌دهند.

Archive of SID

طبیعی، هدایت پروژه و نظارت پروژه در سطح یک درصد و عوامل تطابق با محیط انسانی، حمایت پروژه و مشارکت بهره برداران در اجرای سیستم‌های چرایی با دیدگاه آنان نسبت به سیستم‌های چرایی در سطح پنج درصد همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد.

ج- رابطه بین دیدگاه بهره‌برداران نسبت به سیستم‌های چرایی و عوامل مورد بررسی ضریب همبستگی بین عوامل مورد بررسی با دیدگاه بهره‌برداران نسبت به سیستم‌های چرایی در جدول (۶) آمده است. در این رابطه بین عوامل تهیه‌کنندگان طرح مرتعداری، هماهنگی با بهره‌بردار، تطابق با محیط

جدول ۶- ضرایب همبستگی بین عوامل مختلف مؤثر در سیستم‌های چرایی و دیدگاه بهره‌برداران نسبت به این سیستم‌ها

ردیف	متغیرهای مستقل	مقیاس	متغیر وابسته	مقیاس	نوع آزمون	ضریب	Sig.
۱	شرح خدمات	رتبه‌ای	دیدگاه نسبت به سیستم‌های چرایی	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۳۷۴	۰/۰۴۳*
۲	تهیه‌کنندگان	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۵۸۵	۰/۰۰۰**
۳	فرایند مطالعه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	-	-
۴	هماهنگی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۵۵۴	۰/۰۰۱**
۵	محتوای طرح تهیه شده	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	-	-
۶	تطابق با محیط طبیعی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۵۹۲	۰/۰۰۰**
۷	تطابق با محیط انسانی	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۵۸۸	۰/۰۱۱*
۸	هدایت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۶۳۷	۰/۰۰۰**
۹	حمایت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۷۲۳	۰/۰۰۰**
۱۰	نظارت پروژه	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۴۵۸	۰/۰۱۱*
۱۱	مشارکت	رتبه‌ای	"	رتبه‌ای	اسپیرمن	۰/۴۳۶	۰/۰۱۶*

** و *: به ترتیب معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ و ۰/۰۵ را نشان می‌دهند.

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه وجود ندارد. البته همان‌گونه که می‌دانیم علم مرتعداری در کشور ایران در بسیاری از زمینه‌ها از جمله سیستم‌های چرایی مبتنی بر دانش غیربومی است، دانشی که در طراحی و برنامه‌ریزی سیستم‌های چرایی مبنای قرار می‌گیرد دانش رسمی کسب‌شده در دانشگاه‌ها است که در این دانش و طراحی‌های مبتنی بر آن از تجربه بهره‌برداران استفاده نمی‌شود (۷، ۱۱، ۱۳). به نظر می‌رسد چنین برنامه‌ریزی‌هایی که فقط مبتنی بر دانش غیربومی است از کارایی لازم برخوردار نباشند. چرا که بهره‌برداران از مراتع ایران با کشوری چون ایالات متحده آمریکا که دانش مرتعداری در آنجا توسعه زیادی یافته است تفاوت‌های بسیاری دارد. بارانی (۲۰۰۳) چهار مورد از این گونه تفاوت‌ها را ذکر کرده است؛ (۱) در آمریکا به پرورش گاو و در ایران به پرورش گوسفند تأکید می‌شود. (۲) تحرک و جابجایی فصلی در آمریکا کم ولی در ایران زیاد است. (۳) مقدار تولید گیاهی و در نتیجه دامی در واحد سطح در

امتیاز کل (۲/۸) حاصل از ارزیابی سیستم‌های چرایی بر اساس دیدگاه کارشناسان و بهره‌برداران در استان سمنان بیانگر وضعیت متوسط پروژه سیستم‌های چرایی در طرح‌های مرتعداری منتخب استان سمنان است. در این رابطه کارشناسان ناظر، وضعیت این پروژه را با امتیاز ۳/۳ متوسط تا خوب و بهره‌برداران با امتیاز ۲/۳ وضعیت آن را در استان سمنان را به نسبت ضعیف ارزیابی کرده‌اند. آنچه مسلم است اینکه در رابطه با سیستم‌های چرایی فقط آن بخش از آن که مربوط به قطعه قرق است تحت‌عنوان سیستم چرایی اجرا شده و سیستم‌ها به آن ترتیبی که در کتابچه‌ها نوشته شده اجرا نمی‌شوند در واقع دامدار در رابطه با چرخاندن گله در مرتع از روش خود استفاده نموده و تناوب مورد نظر خود را دارد چرا که امکان اجرای سیستم چرایی به آن شکلی که طراحی شده برای دامدار در مراتع مورد

Archive of SID

بهره‌برداران در اجرای سیستم‌های چرای وجود دارد. این نتایج با نتایج حاصل از تحقیقات عزیزاده و همکاران، (۲۰۰۴)، دومهری و همکاران (۲۰۰۱) که به ارتباط مستقیم و مثبت عوامل همکاری بهره‌برداران در فازهای مختلف، مشارکت در اجرای پروژه و تمایل مجری به اجرای طرح و تطابق برنامه‌ها با واقعیت‌های طبیعی و انسانی عرصه مرتع اشاره کرده‌اند، همخوانی دارد. همچنین این نتایج با نتایج حاصل از تحقیقات هانتسینگر و هاپکینسون (۱۹۹۶)، هووری^۵ و همکاران (۲۰۰۰)، لی‌نام و اسمیت (۲۰۰۳) و ناتان (۲۰۰۴) که به ارتباط مستقیم ویژگی‌های بوم‌شناسی و مسائل اجتماعی و نیازهای انسانی بهره‌برداران از مراتع در طراحی و اجرای پروژه‌های پیشنهادی اشاره کرده‌اند، انطباق دارد.

به‌طورکلی بر اساس مطالعاتی که در استرالیا، نیوزلند و سایر کشورهای پیشرفته در علم مرتعداری انجام شده می‌توان نتیجه گرفت که با اعمال سیستم‌های چرای مزایای مستقیم و مهمی حاصل نمی‌شود، ولی تحت چرای مداوم صحیح، تولیدات فوری و سریع‌الوصول دامی به حداکثر مقدار خود می‌رسد یا در همان حدی خواهد بود که از سیستم‌های چرای حاصل می‌شود (۱۶). اومبرگر^۶ (۲۰۰۱) معتقد است نوع دام (گوسفند، بز، گاو و غیره)، مرحله رشد (نگهداری، آبستنی، شیردهی) و وزن بدن تعیین‌کننده کمیّت و کیفیت علوفه مورد نیاز دام است که باید در استراتژی‌های مدیریت از نظر زمان و مکان چرا مورد توجه قرار گیرد. لاین کوپک^۷ و همکاران (۱۹۹۹) در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که سیستم‌های چرای که از پیچیدگی کمتری برخوردار هستند به‌وضوح بر افزایش تولیدات دامی مؤثر بوده، اثربخشی بیشتری داشته و سازگاری بیشتری با اهداف مدیران مراتع دارند. وان‌پولن و لاسی (۱۹۸۱) طی تحقیقات خود نتیجه گرفتند که اثر تراکم دام در مراتع نواحی خشک و نیمه خشک بسیار با اهمیت‌تر از نوع سیستم چراست. دستیابی به شدت چرای مطلوب یکی از مسائل عمده‌ای است که در مدیریت چرا در نظر گرفته می‌شود، اما زمان بندی، فراوانی و انتخاب علوفه توسط دام نیز نقش مهمی را در مدیریت

امریکا بالا و سبک دامداری متناسب با آن فشرده^۱ است در حالی که در ایران این مقدار پایین‌تر و سبک دامداری متناسب با آن گسترده^۲ است. ۴) شیوه تعلیف و چراندن دام در امریکا حصارکشی^۳ ولی در ایران رمه‌گردانی^۴ است. با این تفاوت‌ها به‌نظر می‌رسد کمتر بتوان از فنون و حتی چهارچوب‌های مورد استفاده در این مناطق در طراحی سیستم‌های چرای در مراتع ایران استفاده نمود. علاوه بر آنها مسایل متعدد دیگری نیز وجود دارد که اجرای این نوع پروژه‌ها در ایران را با عدم موفقیت روبرو می‌سازد. (۱ و ۱۳). ضریب همبستگی بین عوامل مورد بررسی با دیدگاه کارشناسان نسبت به سیستم‌های چرای نشان داد که بین شرح خدمات تهیه طرح‌های مرتعداری، تهیه‌کنندگان طرح، فرایند مطالعه، هماهنگی با بهره‌بردار، محتوای طرح تهیه‌شده، تطابق با محیط طبیعی و محیط انسانی در سطح یک درصد و حمایت پروژه در سطح ۵ درصد ارتباط معنی‌دار و مستقیم وجود دارد ولی بین عوامل هدایت و نظارت پروژه و مشارکت بهره‌برداران در اجرای سیستم‌های چرای با دیدگاه کارشناسان نسبت به سیستم‌های چرای ارتباط معنی‌داری وجود ندارد. این موضوع مبین آن است که از نظر کارشناسان عوامل هدایت و نظارت بر پروژه و مشارکت بهره‌برداران در اجرای سیستم‌های چرای، هیچ همبستگی با دیدگاه آنان نسبت به سیستم‌های چرای ندارد. ضریب همبستگی بین عوامل مورد بررسی با دیدگاه بهره‌برداران نسبت به سیستم‌های چرای نشان داد که بین عوامل تهیه‌کنندگان طرح مرتعداری، هماهنگی با بهره‌بردار، تطابق با محیط طبیعی، هدایت پروژه و نظارت پروژه در سطح یک درصد و عوامل تطابق با محیط انسانی، حمایت پروژه و مشارکت بهره‌برداران در اجرای سیستم‌های چرای با دیدگاه آنان نسبت به سیستم‌های چرای در سطح پنج درصد ارتباط معنی‌دار و مستقیم وجود دارد. این موضوع مبین آن است که از نظر بهره‌برداران ارتباط مستقیم و مثبتی بین تمام عوامل و از جمله هدایت و نظارت بر پروژه و مشارکت

1- Howery
2- Umbrger
3- Layne Coppock

1- Intensive
2- Extensive
3- Fencing
4- Herding

Archive of SID

برداران از تجربه آنان استفاده لازم صورت پذیرد. همچنین بهتر است برای تهیه طرح مرتعداری به جای استفاده از شرکتهای خدمات مهندسی خارج از منطقه از کارشناسان بومی و آشنا با وضعیت منطقه استفاده شود.

سپاسگزاری

از کلیه کسانی که در به انجام رسیدن این تحقیق همکاری داشته‌اند از جمله: کارشناسان اداره منابع طبیعی و بهره‌برداران صدیق و زحمت‌کش مراتع قشلاقی استان سمنان تقدیر و تشکر می‌کنم.

چرا ایفا می‌کنند بر این اساس تعدیل تراکم دام از حالت بهره‌برداری شدید به متوسط، ۷۳ درصد و کاربرد سیستم چرای مشخص تنها ۲۷ درصد از بازده کل علوفه را در صورتی که هردوی این تغییرات همزمان اعمال شوند، شامل می‌شود. با توجه به نتایج به دست آمده از این تحقیق پیشنهاد می‌شود در تهیه طرح‌های مرتعداری مطالعات اجتماعی دقیق‌تری مانند بررسی جزئیات نظام سنتی بهره‌برداری از مرتع در شرح خدمات وارد و برای تطابق پروژه‌های پیشنهادی با نیازهای انسانی و طبیعی هر منطقه ضمن هماهنگی با بهره-

منابع

1. Arokhi, S. 2001. Investigation of effective factor on no participate of exploits in range management plans, Gomishan rangeland Golestan province proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 248-253pp, (In Persian).
2. Alizadeh, A., M. Bigdeli, & H. Moeenaldin, 2004. Result of Range management plans evaluation in the country, proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 208-229pp, (In Persian).
3. Azarnivand, H. & A. Moosavian 2001. Effect of range management plan n production, Trend and range condition Case study Semnan province, proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran. 248-253pp, (In Persian).
4. Barani, H. 2003. An investigation on pastoral culture among the herders of Eastern Elburz, a PhD. thesis in rangeland sciences, Tehran university, 321p, (In Persian).
5. Domehri, R., M. Jafari, & H. Arzani, 2001. An investigation of range management plan in case of suitable plan for rangeland improve, proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 149-157pp, (In Persian).
6. Ghasemi, W. 2005. Cranach Coefficient Alpha for social research, J. of Esfahan University (human sciences), 19(2): 155-174, (In Persian).
7. Howery, L.D., J. E. Sprinkle & J. E. Bowns, 2000. A Summary of Livestock Grazing Systems Used on Rangelands in the Western United States and Canada, The University of Arizona College of Agriculture and Life Sciences Tucson, Arizona 85721, 7p.
8. Hunt singer, L. & P. Hopkinson 1996. Viewpoint: Sustaining rangeland landscapes: a social and ecological process. J. of Range Management 49: 167 – 173.
9. Jalali, A. & K. Shahabian 2001. Necessary and consequence of grazing management (Esfahan province) proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 187-198pp, (In Persian).
10. Karim Niya, M. 1990. Questioner design and theories assay, Samt Publication, 221p, (In Persian).
11. Kavana, P.Y. J.B. Kizima & Y.N. Msanga, 2005. Evaluation of grazing pattern and sustainability of feed resources in pastoral areas of eastern zone of Tanzania, Livestock Research Center, PO Box 5016, Tanga, Tanzania, 110p.
12. Kerbs, C.J. 1999. Ecological methodology, 2nd ed. Addison Wesley Longman, MenloPark, California, USA. 421p.
13. Khalighi, N. & T. Gasemi, 2001. Investigation of herders participates in range management plan, proceeding of the 2rd National conference on range and range management, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 90-102pp, (In Persian).
14. Layne Coppock, D. & A.H. Birkenfeld, 1999. Use of livestock and range management practices in Utah, J. of Range Management, 52(1) 7-14.
15. Lynam, T. & M.S. Smith, 2003, Monitoring in a complex world: seeking slow variables, a scaled focus and speedier learning. African Journal of Range and Forage Science, 21: 69-78
16. Mesdagi, M., 1998. Range Management in Iran, Fourth Edition, Imam Reza University Publication, 259p, (In Persian).
17. Montazeri, M., A. mohamadi & M. shamsaei, 2000. Range management plan for Siyah Kamar Mighan range, Ministry of forests and rangelands Publication, 25p, (In Persian).
18. Moosavi, M., 1998. Range management plans evaluation of Semnan province, ministry of forest and rangelands Publication, 61p, (In Persian).
19. Nathan, F.S., 2004. Viewpoint: The Need for Qualitative Research to Understand Ranch Management, J. of Range Management 57: 668- 674.
20. Quinn, CH., M. Huby, H. Kiwasilla, & J.C. Lovett, 2007. Design principle and common pool resource management: An institutional approach to evaluating community management in semi-arid Tanzania. J. of Environmental Management, 84:100-113.
21. Rangeland Technical Office, 2003. Balance of range and livestock plan, Organization of forest and rangelands, Tehran, 62p, (In Persian).
22. Rodney, K., G. Heitschmidt & W. Stuth, 1999. Grazing management an ecological perspective, timber press, Portland, Oregon, 259p.
23. Sanadgol, A. 2005. Plant production and growth characteristic and grazing behavior in rood Shureh Saveh, Proceeding of the 2rd National conference on , dry land management Conference, Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran, 26-36pp, (In Persian).
24. Umberger, S.H. 2001. Sheep Grazing Management, Virginia State University, 366-410p.
25. Van Pollen, H.W. & J.R. Lacey 1981. Herbage Response to Grazing Systems and Stocking intensities, J. of Range Management, 32(4): 250-253.